

Bunyod YALGASHEV,
Strategik tahlil va istiqbolni belgilash
oliy maktabi o'qituvchisi
E-mail: yalgashev1994@mail.ru

O'zMU dotsenti v.b., s.f.b. f.d (PhD) N.Qarshiyev taqrizi asosida

SIYOSATSHUNOSLAR TAYYORLASH BO'YICHA GERMANIYA TAJRIBASI

Annotatsiya

Mazkur maqolada siyosatshunoslik fanining jahondagi rivojlangan davlatlarda o'qitilishi hamda mazkur yo'nalishda ta'lim berayotgan QS reytingida yuqori o'rinda turuvchi universitetlar haqida ma'lumotlar berilgan. Shuningdek, siyosatshunoslik fanini kelib chiqishi bo'yicha eng qadimgi tarixga ega bo'lgan Germaniya universitetlari tajribasi tahlil qilingan. Shu bilan birga, maqolada Germaniya tajribasidan kelib chiqib, O'zbekistonda siyosatshunoslar tayyorlash bo'yicha taklif va tavsiyalar berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: siyosatshunoslik, QS World University Rankings, "liberal san'at", Staatswissenschaften, Politikwissenschaft, Germaniya siyosatshunosligi Oliy maktabi, Potsdam universiteti, Berlin erkin universiteti, Humboldt universiteti.

ГЕРМАНИЯ ДЛЯ ПОДГОТОВКИ ПОЛИТОЛОГИЧЕСКИХ УЧЕНЫХ ОПЫТ

Аннотация

В данной статье представлена информация о преподавании политологии в развитых странах мира и лучших университетах входящих в рейтинг QS. Также анализируется опыт немецких университетов с древнейшей историей преподавания политической науки. При этом в статье даются предложения и рекомендации по подготовке политологов в Узбекистане на основе опыта Германии.

Ключевые слова: политология, QS World University Rankings, «гуманитарные науки», Staatswissenschaften, Politikwissenschaft, Немеская высшая школа политических наук, Потсдамский университет, Свободный университет Берлина, Университет Гумбольдта.

GERMANY FOR TRAINING POLITICAL SCIENTISTS EXPERIENCE

Annotation

This article provides information about the teaching of political science in developed countries of the world and the best universities in the QS rankings teaching this field. The experience of German universities with the ancient history of political science is also analyzed. At the same time, the article provides suggestions and recommendations for the training of political scientists in Uzbekistan based on the experience of Germany.

Key words: political science, QS World University Rankings, "humanities", Staatswissenschaften, Politikwissenschaft, German Higher School of Political Science, University of Potsdam, Free University of Berlin, Humboldt University.

Kirish. Siyosiy fanlar sohasida kadrlarni tayyorlash, fundamental va amaliy tadqiqotlar samaradorligini oshirish hozirgi davrda siyosiy fanlarning oldida turgan muhim vazifadir. Bu siyosiy hayotda sodir bo'layotgan siyosiy jarayonlar, undagi o'zgarishlar va siyosatshunos kadrlarga bo'lgan talab hamda ehtiyojlar bilan bog'liq.

Siyosatshunoslik fanining kompetensiyaviy talablari siyosatshunos kadrlar uchun yildan yilga o'zgarib borishi inobatga olsak, dunyodagi siyosatshunoslar tayyorlaydigan yuqori reytingdagi oliy ta'lim muassasalari (OTM) o'rtasida kuchli raqobat muhitini yuzaga keltirmoqda.

Ma'lumki, siyosatshunos kadrlarni tayyorlash borasida dunyoda o'ziga xos tajriba to'plangan. Yevropada siyosiy fanlar o'quv fani sifatida xalqaro va milliy darajada 50 yildan ortiq vaqt davomida o'qitib kelinmoqda.

Bugungi kunda siyosatshunoslik yo'nalishi bo'yicha kadrlar dunyoning 995 ta universitet va kollejlarda tayyorlanib kelinmoqda. Shundan, eng kuchli OTMlar reytingi hisoblangan QS World University Rankings 2023 reytingida 221 ta siyosatshunoslikka ixtisoslashgan universitetlar o'rin egallagan [1].

G'arb mamlakatlarida siyosatshunoslik fani eng qadimgi fanlardan biri bo'lib, barcha universitetlarda ta'lim oluvchi talablar uchun muhim fundamental fan sifatida o'qitilib kelinmoqda. Xususan, Yevropa davlatlari orasida ta'lim sifati va jozibadorligi bo'yicha Buyuk Britaniya va Germaniya davlatlari barcha fanlar qatori siyosatshunoslik fanining rivojlanishiga katta hissa qo'shishmoqda. Masalan, Buyuk Britaniyada 70 ta universitetda siyosatshunoslik fani o'qitilsa, Germaniyada 35 ta OTMda shu fandan ta'lim beriladi [2].

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili. Ushbu mavzuga adabiyotlar va manbaalarni tahlil qilganda G'arbiy Yevropada Germaniya siyosat maktabining ilmiy salohiyati yuqori darajada ekanligini ko'rish mumkin. Shu bilan birga, Germaniya siyosat maktabi Buyuk Britaniya siyosat maktabidan keyin ikkinchi o'rinda turadi. O'z navbatida Germaniyada siyosatshunoslik fan tarmog'i B.Britaniya siyosatshunosligidan farq qiladi va bir qancha o'ziga xosliklari mavjud.

Ma'lumki, Germaniyada siyosatshunoslik fani XIV asrdan boshlab o'qitila boshlangan bo'lib, dastlab bu fan "liberal san'at" (artes liberales) deb atalgan hamda Yevropada mashhur fan hisoblangan amaliy falsafa fani tarmog'i sifatida o'qitila boshlangan. Siyosatshunoslik bo'yicha birinchi akademik ma'ruzalar 1389 yili Venada hamda 1390 yillarda Pragada o'qitila boshlangan.

O'rta asrlarda Germaniyada protestantizm oqimini rivojlantirish maqsadida jamiyatda bilimlilar odamlarga ehtiyoj oshib borishi natijasida XVII-XIX asrlarda 50 ga yaqin universitetlar ochilgan va bunda siyosatshunoslik fanining roli muhim hisoblangan. Xususan, shu davr ichida Aristotelning siyosiy falsafasidan ajralib chiqqan, siyosatshunoslikning **Staatswissenschaften** (davlatga oid, davlatchilik fanlari) hamda **Politikwissenschaft** (siyosatshunoslik) yo'nalishlari paydo bo'ldi.

XIX asrda va undan keyingi davrlarda Germaniyada hukm surgan davlatchilik masalalari natijasida **Staatswissenschaften** fanlarining huquqshunoslik va tarix fanlari bilan birlashuvi sodir bo'ldi. Ikkinchi tomondan jamiyat hayotida liberalizmning kuchayishi **Politikwissenschaft**ning rivojlanishiga katta zamin yaratdi.

Germaniyada liberal-burjuaziya g'oyalari asoslangan siyosatshunoslik fani 1920 yilda Berlinda **Germaniya siyosatshunosligi Oliy maktabi** (*Deutsche Hochschule für Politik*) tashkil etilishiga zamin yaratgan. Oliy siyosat maktabi 1930 yillarda natsizm g'oyalari asoslangan hokimiyat tomonidan faoliyati to'xtilgan hamda 1949 yilda qayta ochilgan. O'z navbatida Germaniyadagi siyosiy vaziyat ko'plab politolog-mutaxassislarni AQShga ko'chib ketishga majbur etgan. Natijada, Germaniya politologlari tomonidan AQSh siyosatshunoslik fani yaratilishiga olib kelgan.

Germaniya siyosatshunosligi Oliy maktabi 1959 yilda Berlin erkin universiteti tarkibiga kiritilib, 10 ta siyosatshunoslik kafedra tashkil etilishi bilan faoliyati rivojlana boshlagan. Bu ko'rsatkichlar mos ravishda 1965 yilda 51 taga hamda 1975 yilda 133 taga oshgan.

Tadqiqot metodologiyasi (Research Methodology). Mazkur masalani o'rganish davomida qator tadqiqot metodlaridan foydalanish Germaniyada siyosatshunoslik fani rivojini samarali ochib berishga xizmat qiladi. Xususan, retrospektiv tahlil usulidan kelib chiqib aytish mumkinki, XX asrning 50 yillarida Germaniyaning Germaniya Federativ Respublikasi (GFR) va Germaniya Demokratik Respublikasiga (GDR) ajralishi siyosatshunoslik fani predmetida ham keskin o'zgarishlarga olib keldi. GFRda siyosatshunoslik fani nazariy va empirik demokratiya asoslarini, saylovlarni, partiyalarni, parlamentarizmni hamda turli hil ilmiy-siyosiy tadqiqotlarni o'rganishga asoslangan bo'lsa, GDRda esa kommunistik diktatura asoslarini chuqur tadqiq etgan holda o'rgatilgan.

1990 yilda Germaniyaning birlashishi natijasida kadrlar malakasi va institutsional jihatdan **Politikwissenschaft fani** o'qitish G'arbiy Germaniya moduli asos sifatida tanlandi va Oliy siyosat maktabi 4 ta asosiy kafedraga ixtisoslashtirildi:

- 1.Siyosat tarixi va g'oyalar nazariyasi
- 2.Germaniya hukumati tizimi
- 3.Xalqaro siyosat
- 4.Germaniya tashqi siyosati

Natijada Germaniyada siyosatshunoslik fanining institutsional jihatdan rivojlanish davri tugashiga va bugungi kunda siyosatshunoslik fanining o'qitilishiga asos bo'lib xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda Germaniyada siyosatshunos kadrlar tayyorlash 3 bosqichli tizimga asoslanadi. Ya'ni, bunda:

- 1.Bakalavriat (BA) – 3 yil (6 semestr);
- 2.Magistratura (MA) – 2 yil (4 semestr);
- 3.Doktorantura (PhD) – 3-5 yil davom etadi.

Germaniyadagi mazkur o'quv tizimi "**Boloniya tizim modeli**" hisoblanib, bunda asosan ta'lim kredit-modul tizimiga asoslanadi. O'z vaqtida Gumboldt ta'lim modelidan voz kechgan Germaniya uchun Boloniya ta'lim tizimi bo'lajak siyosatshunos kadrlar faoliyatini butun Yevropa mehnat bozori bilan integratsiyalashuviga olib kelgan.

Germaniyada davlat va shtatlar o'rtasida ilm-fan va kasbiy amaliyot oliy ta'lim tizimidagi erishilgan yutuqlarni inobatga olgan holda ishlab chiqiladi. Shuningdek, universitetlarda akademik mustaqillikning mavjudligi ularga mustaqil ravishda bakalavriat va magistratura mutahassisliklarini va kurslarini joriy etishga imkon beradi. Bundan tashqari, Germaniyadagi "**Universitetlar to'g'risida**"gi (*Hochschulrahmengesetz (HRG)*) [3] asosiy qonundan tashqari, shtatlarning oliy ta'lim to'g'risidagi qonunlariga amal qilishadi hamda darslarni tashkil etish metodologiyasini mustaqil ravishda belgilashadi. Bu esa Germaniyada siyosatshunos kadrlarning diversifikatsiyasiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Mazkur qonunga binoan Germaniyada oliy ta'lim tizimidagi o'qitish va ilmiy-tadqiqot tizimi talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashni va aniq bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishni talab etadi. Bu esa Germaniya universitetlariga Yevropa universitetlari orasida reytingini oshirishga va ko'proq talabalarni jalb etishga yordam beradi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, siyosatshunos kadrlar tayyorlash bo'yicha Germaniya oliy ta'lim tizimida yuqori reytingda turuvchi uchta OTM: **Potsdam, Mustaqil Berlin va Berlindagi Gumboldt universitetlarining** faoliyatini tahlil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Potsdam universiteti [4] Mazkur universitetda siyosatshunoslik fani boshqa universitetlarga qaraganda noan'anaviy ravishda o'qitilib kelinadi. Ya'ni, siyosatni talabalarga boshqaruv, tashkilot va iqtisod bilan uyg'unlashtirgan holda olib boriladi. Bu tizimda universitet davlat muassasalarini, turli assotsiatsiyalarni va tadqiqot institutlarini yaqinlashtirishga hamda Potsdam va Berlindagi maslahat markazlarini (*Bachelor Politik und Verwaltung*) birlashtirishga harakat qiladi. Bunda siyosatshunoslik darslarida amaliy bilimlar Bundestag va federal hukumat vakillari tomonidan berib boriladi va qayta-qayta o'tkaziladigan darslar (*Fachgruppe*) orqali ta'limga integratsiya qilinadi.

Potsdam universitetida siyosatshunoslik bakalavriat mutaxassisligi 3 yil davomida har yil uchun alohida ta'lim dasturi orqali ta'lim olib keladi. Bunda ta'limning birinchi yilida **siyosat va boshqaruv** (*1 kursda*) bo'yicha kursni o'qishsa, ikkinchi yilda **siyosat va tashkilot** (*2 kursda*) kursi o'qitiladi va uchinchi bosqichda esa **siyosat va iqtisod** (*3 kursda*) bo'yicha kurs davom ettiriladi.

Har bir kursda chuqurlashtirilgan bilimlar belishi bilan bir qatorda **professional amaliyot** (*Studyplus*) ni o'tashadi. Bu amaliyot kamida 6 hafta davom etib talabalardan olgan ko'nikmalarini muayyan vaziyatlarda qo'llashga yordam beradi. Shuningdek, talabalar ma'muriyat boshqaruvi, tashkilotlar faoliyati va iqtisodiy tizimlar bo'yicha bilimlarga ega bo'lishadi va bu ularga kelajakda ishlash uchun joy tanlashlariga katta yordam beradi. Bundan kelib chiqadiki, Potsdam universiteti siyosatshunoslik fanini o'qitishda va kadrlar tayyorlashda **Siyosat+Boshqaruv +Tashkilot+Iqtisod** tizimi orqali yuqori samaradorlikka erishmoqda va Yevropada siyosatshunoslik ta'limi bo'yicha mashhur universitetlar qatoriga kiradi.

Berlin erkin universiteti [5] Mazkur universitet ta'lim tizimida siyosatshunoslik fanini o'qitishda o'ziga xos ta'lim tizimidan foydalanishi bilan boshqa universitetlardan ajralib turadi. Xususan, universitetda siyosatshunoslik fanini o'qitish turli xalqaro va mahalliy universitetlar hamda tadqiqot institutlari bilan integratsiyalashgan ta'lim berish ko'rinishida amalga oshiriladi.

Bugungi kunda Berlin erkin universiteti Jon Kennedi nomidagi Shimoliy Amerika tadqiqotlari instituti, Sharqiy Yevropa tadqiqot instituti, "Yaqin Sharqdagi siyosat seminari" tadqiqot instituti va boshqa mintaqalaridagi tadqiqot institutlari faoliyatini muvofiqlashtirgan holda siyosatshunoslik fanini o'qitib kelishadi.

Universitetda siyosatshunoslik fani bakalavriat talabalari uchun **asosiy kurs** va **kasbiy tayyorgarlik** ko'rinishida olib boriladi. Asosiy kursda talabalarga siyosatning moddiy, konseptual va normativ asoslari haqida chuqur bilimlar beriladi. Shuningdek, fan doirasida mintaqaviy, milliy, xalqaro va global darajadagi siyosiy tizimlar, jarayonlar haqida tanqidiy-tahliliy dunyoqarashni shakllantirishga urg'u beriladi.

Kasbiy tayyorgarlik bosqichida talabalarga asosiy kursda olgan siyosiy bilimlarini amaliyotda qo'llashga hamda boshqa xalqaro va mintiqaviy siyosat tadqiqot institutlarida tajriba orttirishlariga imkoniyat beriladi.

Gumboldt universiteti. Mazkur universitetda siyosatshunoslik fani sotsiologiya fani bilan integratsiyalashgan holda o'qitilishi yo'lga qo'yilgan bo'lib, fan doirasida siyosiy va ijtimoiy institutlarga, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarga ko'proq ahamiyat qaratiladi. Politologiya fani doirasidagi ilmiy tadqiqotlar sotsiologiya fani bilan uyg'unlashgan holda olib boriladi. Universitetda siyosatshunoslik fani jamiyat hayoti bilan bog'liq bo'lgan mavzularni kengroq o'rganadi, ya'ni demokratik qarorlar qabul qilish jarayonlari, siyosiy va ijtimoiy institutlarning hokimiyatga ta'siri, siyosiy hokimiyat nazariyalari fanning tadqiqot ob'ekti hisoblanadi. Shuningdek, jamiyatdagi ijtimoiy tengsizliklar, ish, oila, jins, migratsiya hamda jamiyatning ijtimoiy, madaniy va siyosiy bo'linishi va ularning ijtimoiy-siyosiy hayotga ta'siri nuqtai nazaridan o'rganib kelishga harakat qiladi.

Gumboldt universitetida siyosatshunoslik kursini tamomlagan kadrlar uchun bir qancha imtiyozlar mavjud bo'lib, ular iqtisodiyot, boshqaruv, ijtimoiy-siyosiy tashkilotlarda va ommaviy axborot vositalari kabi turli ijtimoiy sohalarda ishlashlari mumkin. Bundan tashqari, talabalar **qo'shimcha kasbiy malaka** (*Studien*) olishlari mumkin bo'lib, davlat boshqaruvi sohasidagi tajribali mutaxassislar tomonidan 8 haftalik amaliyot darslari olishlariga imkoniyat yaratilgan.

Gumboldt universiteti ta'lim tizimining yana bir o'ziga hos jihati shundan iboratki, talabalar uchun majburiy adabiyotlar ro'yhati mavjud emas. Har bir o'qituvchi darsda foydalanadigan, imtihonlar uchun zarur bo'lgan kitob va maqolalarni mustaqil ravishda tanlaydi va darslarda muhokama qilishadi. Bu esa talabalar uchun mustaqil holda, o'zlari xohlagan adabiyotlarini o'qishlarini va foydalanishlarini anglatadi.

Tahlil va natijalar. Germaniyada siyosatshunoslik fanini o'qitish universitetlar tomonidan turli xil metodologiyalar orqali o'qitilib kelinmoqda. Masalan, Potsdam universiteti uchta bakalavriat kursini (*Boshqaruv+Tashkilot+Iqtisod*) taklif etishsa, Berlin erkin universiteti va Gumboldt universiteti bir mutaxassislik doirasida (*siyosatshunoslik+ijtimoiy fanlar*) o'qitishni yo'lga qo'ygan.

Shuningdek, Germaniyada siyosatshunoslik fanidan dars beradigan o'qituvchilarda o'z dars mavzularini o'zining tadqiqot yo'nalishidan kelib chiqib mustaqil belgilash imkoniyati mavjud. Bundan tashqari, mexnat bozori kon'yunkturasini hisobga olib, o'qituvchilarga dars mavzularini dolzarb mavzularga tezda moslashtirishga huquqlar berilgan.

Xulosa va takliflar. Umuman olganda, Germaniyada siyosatshunoslar "generalist" kadr sifatida tayyorlanadi, ularga aniq kabiyo yo'nalish berilmaydi, bu esa o'z navbatida ularga ta'limdan keyin tezda ish topishlariga va turli hil ishlarga tezda moslashishlariga samarali xizmat qilib kelmoqda.

Tahlillardan kelib chiqib, O'zbekiston siyosatshunoslik fanini o'qitishda quyidagi tavsiyalarni berish maqsadga muvofiq:

birinchidan, O'zbekistonda siyosatshunos kadrlar tayyorlash OTMlarining o'quv dasturlari hilma-xilligini ta'minlash zarur. Bunda har bir ta'lim muassasasi siyosatshunoslikni jamiyatning turli fan tarmog'i bilan integratsiyalashtirgan holda o'qitishi zarur. Bu esa tayyorlanayotgan siyosatshunos kadrlar o'rtasidagi erkin raqobat muhitini yaratishga yordam beradi;

ikkinchidan, siyosatshunoslik bo'yicha ta'lim olayotgan kadrlar faoliyatini davlat boshqaruvi va ijtimoiy-siyosiy tadqiqot institutlari faoliyati bilan bog'lash hamda kasbiy amaliyot mexanizmini yo'lga qo'yish zarur;

uchunchidan, dunyoda va O'zbekistonda tezlik bilan o'zgarayotgan siyosiy jarayonlarni hisobga olgan holda siyosatshunoslik fanining o'quv dasturi va undagi mavzular qamrovini mustaqil o'zgartirish va yangilab borish amaliyotini kiritish O'zbekistonda siyosatshunoslik fanini rivojlantirishda samarali natijalarga erishishga xizmat qilishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. QS World University Rankings 2023. <https://www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2023>
2. Germaniyadagi eng yaxshi ijtimoiy fanlar universitetlari-2022. <https://collegedunia.com/germany/social-studies-colleges>
3. Germaniyadagi "Universitetlar to'g'risidagi qonuni. 1976 yil. https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/inhalts_bersicht.html
4. Potsdam universiteti. <https://www.uni-potsdam.de/de/>
5. Berlin erkin universiteti. <https://www.fu-berlin.de/>
6. Gumboldt universiteti. <https://www.hu-berlin.de/de>
7. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины //Полис. 1997. № 6. С. 175—183.
8. Клингеманн Х.-Д. Сравнительный анализ развития политической науки в Западной Европе // Политические исследования, 2008, № 3.
9. Hochschulrahmengesetz (HRG) Inhaltsübersicht.1976. (Germaniya "Universitetlar to'g'risidagi qonuni) https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/inhalts_bersicht.html